

ULUSLARARASI SİSTEMDE “ÖTEKİ”NİN KİMLİK ANALİZİNE DAİR: BİZ'E KARŞI “ONLAR”

Dr. Öğr. Üye. Merve Suna ÖZEL ÖZCAN*

ÖZ

Kimliklerimiz, kim olduğumuzun bir yansımasıdır. Bu açıdan kimlik tanımlaması, tarih boyunca bireyin kendi varlığını konumlandırma adına yaptığı bir eylemdir. Bireyin “biz” olgusunu tanımlamasındaki süreçler, onun düşman algısını şekillendirmektedir. Bireyin bebeklik itibari ile ortak kimlik havuzu içinden kendine ait duygular ve kodları olması ile aynı zamanda ötekiler de tanımlanmaya başlamaktadır. Bu durum benzer şekilde devletler ve uluslararası sistemdeki kimlik tanımları için de geçerlidir. Kimliği anlamda inşacı yaklaşımlar önemlidir. Soğuk Savaş'ın sona erişii ile özellikle 1990 sonrası dönemde uluslararası ilişkiler teorilerinde konstrüktivizmin yeri ve etkisi, uluslararası sistemin sosyal bir alan olarak değerlendirilmesini başlatmıştır. Bu da devletin belli değerler ekseninde okunduğu canlı bir aktör algısı yaratmıştır. Bu çalışma kapsamında bireyden başlamak üzere uluslararası sistemde öteki tanımlarına evrilen bir okuma hedeflenmektedir. Bu açıdan çalışmada kimliğin kazanımı ve tanımı ile “biz” karşısında “öteki”nin yaratımının sadece birey ile sınırlı olmadığı; aksine tarih boyunca devlet ve sistem içinde yeniden üretildiği de görülecektir. Bu bağlamda çalışma kimliğin analizini bireyden sisteme uzanan süreci ile ele almayı hedeflemektedir. Çalışmanın odak noktası olarak bireyden başlamak süreç içinde devlet ile kazanılan kimlik ve tarih boyunca var olan öteki açıklamaları ve yaklaşımlarını okumada anlam kazanacaktır. Bu varsayımdan hareket ile çalışmada var olan kimliğin oluşumunun ve bunun uluslararası alanda tarihsel süreçte değişen/değişmeyen ilerleyişinin de ortaya konması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: çatışma, konstrüktivizmi, kimlik, etnisite, sistem

**AN IDENTITY ANALYSIS OF OTHERS IN INTERNATIONAL SYSTEM: US
VERSUS THEM
ABSTRACT**

Our identities are a reflection of who we are. Thus, definition of identity is the action by which an individual defines his/her existence throughout history. The process in defining "us" in individual level shapes his/her perception of the "enemy". Hence, definition of "them" begin with their own emotions and codes within the common identity. This issue and definitions of identity is similar for states and international system. Constructivist approaches are important in terms of identity. With the end of the Cold War and after 1990, the effect of constructivism in international relations theories is crucial. So, this effect has enabled the international system to be evaluated as a social field. This has created the perception of actors in which the state is read on the axis of certain values. The study is aimed at a reading that approaches from the individual level to the international system. In this respect, it will be seen in the study that the acquisition and definition of identity and the creation of "us" and "other" are not limited to the individual. In this respect it has been reproduced in the state and the system throughout history. In this context, the paper aims to analysis identity and the effect of identification spreading from the individual to the system. Furthermore, the focus of the paper aims to explanation formation of the individual along with the the state and system and show their bound which have existed throughout history.

Keywords: conflict, constructivism, identity, ethnicity, system

* Kırıkkale Üniversitesi/İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi/Uluslararası İlişkiler Bölümü, mervesuna@yahoo.com, Orcid ID: 0000-0001-9027-3990

Giriş

Tarih boyunca toplumların ve milletlerin ikilikler üzerine kurulu öteki yaratımları söz konusudur. Soğuk Savaş sonrası dönemde, özellikle Balkan bölgesinde yaşanan çatışmaların etnik temelli olarak karşımıza çıkması tarihsel olarak var olan ötekilik sorunun sonlanmadığını ortaya koymaktadır. Yani yüzyıllardır var olan biz ve öteki ayrımı, Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam ederek savaş ve çatışma temeli ekseninde kendini göstermiştir. Bu bağlamda uluslararası alana etkisi ve yarattığı toplum boyutundaki travmalar etnik çatışmaların ne derece önemi sonuçları olduğunu ortaya koymaktadır.

Uluslararası ilişkiler disiplininde, özellikle 1980'ler itibari ile karşımıza çıkan yeni teoriler içinde inşacılığın (konstrüktivizm-) yeri dikkat çekicidir. Burada özellikle Aleksander Wendt (1999) inşacılık ekseninde devlet kimliği yaklaşımlarını öne çıkarmıştır. "Devletin kimliği olabilir mi? Olur ise var olduğu ortam nasıl adlandırılır?" gibi sorunların yanıtı ise tıpkı bireyin var olduğu ve kendini tanımladığı kimlik ve sosyal ortam ekseninden hareket ile tanımlanmaya çalışılmıştır denebilir. Dolayısıyla uluslararası ilişkiler teorilerinin, rasyonalist ana akımına ciddi meydan okuma ile devlet kimliği sosyal bir sistem içinde ele alınmaya başlanmıştır. Wendt (1992), anarşinin devletlerin ona yüklediği bir anlam olmasından hareket ile esasında belli değerleri ve devletin tanımlarını merkeze alarak uluslararası sistemi ve aktörleri yorumlamıştır. Böylece uluslararası ilişkiler disiplinine, tarihsel ve sosyal/toplumsal bir perspektifler dâhil edilmiştir. Bu açıdan tarihsel bağlamda kimlik kazanımlarına istinaden var olan yapı içinde düşman yaratımı çok da zor olmayan bir durumdur denebilir. Bunun nedeni var olma çabası içinde savaşların ya da çatışmaların her daim ötekine karşı sürdürülmesidir. Bu açıdan bakıldığında ister günümüz devletleri ister geçmişte var olan kent devletler ya da imparatorluklar olsun geleneksel öğretide içinde iki aktörün var olmaları ve çıkarların çatıştığı alanda hızla ötekilik yaratarak düşman algısını güçlendirdikleri görülmektedir. Bu açıdan çalışmada esasında etnik çatışma gibi daha toplum temelli bir konuya odaklanılacak gibi görülse de esas durum bunun uluslararası alandaki yansımalarının alt metinlerini kodlayan bir yapıya sahip olmasıdır. Bu açıdan tarih boyunca devletlerin var olma çabası kimlikleri ekseninde tanımlamaları önemli derecede şekillendirmiştir. Thucydides 'in kaleme aldığı Peloponnese Savaşları'nda Atinalılar ve Spartalılar karşı karşıya geldiklerinde her ikisi de farklı özellikleri ile öne çıkan hegemon yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki kent devlet Eski/Antik Yunan'a ait olsalar da kimlik tanımlamalarındaki farklılık onları hegemonya savaşı noktasında karşı karşıya getirmiştir (Thucydides, 1950).

Çalışmanın hareket noktası konstrüktivist yaklaşımın devlete ve sisteme yüklediği değerler ekseninde kimlik tanımlamasının ele alınmasıdır. Ancak burada doğrudan bir teorik tanımlama yerine teorinin varlığı ekseninde sürecin sorgulanması hedeflenmektedir. Bu açıdan da kimlik tanımlamaları bireyden başlayarak uluslararası alana kadar uzanan bir seviye düzeyine sahiptir denebilir. Volkan (2016) kimlik tanımına ilişkin "çadır metaforu"nda kimliğin kazanımı bağlamında antropolojik, sosyolojik, psikolojik, vb pek çok tanımlamaya ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. Bu geniş perspektife istinaden çalışmada kimlik tanımları ve biz-öteki ayrımında bireyden başlamak sureti ile uluslararası alanda var olan yapıda tarihsel sürecin içinde kimlik tanımlamalarının okuması hedeflenmektedir. Çalışma kapsamında teorik bir temel üzerinden hareket ile çatışmaların sosyo-psikolojik boyutuna değinilmesindeki temel amaç farklılıkların iç politik alan ve birey boyutunda oluşunun anlaşılmasıdır. Bu durum bir sonraki aşamada uluslararası alana taşınma potansiyeline sahiptir. Çalışmanın temel varsayımı kimlik tanımlamaları ile çatışmanın sosyo-psikolojik boyuttan başlayarak uluslararası alana taşınmasındaki domino etkisinin kronolojik olarak tarih boyunca var olduğudur.

Bu açıdan çalışmada birey kimliğinin kazanımı ile etnisite, millet gibi büyük grupların oluşundan, uluslararası alanda öteki tanımına uzanacak bir yol takip edilecektir. Bireyden

başlayan bu süreç bir domino etkisi ile uluslararası alan yayılan bir güce sahiptir. Çalışma kapsamında dikkat edilen en önemli konu çatışmanın mantığı ile alakalı olarak sınırlılıktır. Yani Volkan'a (2016) göre, "milletler birbirleri ile olan çatışmalarını mantıki yönden incelerler ve ona göre karar verirler". Dolayısı ile bu çalışmada daha çok tek bir çatışma ya da öteki örneğinden ziyade daha teorik bir temel oluşturulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda ilk olarak kimlik kazanım sürecine kısaca değinilecektir. Burada bireyin kendini tanımladığı kalıplar ya da aidiyet sınırlarının çizildiğinin görünürlüğü ortaya konacaktır. Ardından çatışmalar ve bunun yarattığı etkiler üzerinde durulacaktır. Son olarak ise biz ve ötekinin uluslararası alanda yansımalarının kronolojik bir sınıflandırması yapılacaktır.

2. Kimliğin Kazanımı ve Aidiyetin Orta Çıkışı

İnsanın karakteri doğuştan gelmeyen öğrenme yolu ile ilerleyen bir süreç midir? Eriksen (2009) bu sorunun yanıtını her davranışın toplumsal kökeni oluşu ile açıklamaktadır (s.63-64). Dolayısı ile çalışma bağlamında yaklaşımımızda var olan varsayım kimlik ve karakterin bireyden başlayarak toplum ve devlet ile sisteme etki eden bir ilerlemeye sahip bir desen oluşturabilecek güçte oluşudur. Kimlik bireyin var olmasının yansıdığı en önemli alandır. "Kendimizi nasıl ifade ederiz", "nasıl tanımlarız", "hangi sıfatları kullanırız" soruları ile bireyin ve dâhil olduğu çevrenin sınırlarının çizildiği en önemli noktalar şekillenir. Bireyin kendini tanımlaması psikanalitik araştırmalar incelendiğinde, bir bebeğin yaşamının ilk yıllarında ortaya çıktığını göstermektedir. Yani birey doğumu ile birlikte belli bir çevreye aittir ve ayrı bir kendilik (self) duygusundan uzak olarak bireyler bebeklik boyunca "yaratıcı bir karmaşa durumunda"dır. Bu dönemde çocuk/bebek kendi bütünlüğü içinde iyiyi kendine alırken, kötü olanı diğerlerine yansıtır. Bu yansıtma projeksiyonu ile kimlik kazanım sürecinde, büyük bir etnik gruba ait olarak bebek/çocuk erişkinler tarafından desteklenen ortak rezervuarlara dâhil olur (Volkan ve Itzkowitz, 2002:14-15). Paylaşılan bu ortak rezervuarların işlevi 'iyi' ve 'kötü' için bir alıcı görevi ile zihin dünyasında 'bizlik' ve 'diğerleri' kavramını somutlaştırmasıdır (Volkan, 2013: 14). İşte tam bu noktada da kimlik tanımlamaları ile bireyler kendini belli bir etnisite, millet ya da gruba dâhil etmeye başlarlar.

Çocuğun "iyi" ve "kötü" algılarının geçtiği ilk kanal annedir. Volkan ve Itzkowitz'e göre, Anneler aracılığı ile "besleyici/iyi" ve "travmatik/kötü" kodlar, gruptaki çocuklar tarafından paylaşılmaya başlar ve aynı gruptaki çocuklar bu algılar ile başladıkları tanımlamaları babalar, öğretmenler diğer önemli bireylerle ilişki kurmaya başladıkça başka ortak deneyimler kazanırlar (Volkan ve Itzkowitz 2002:18-19). Bu bağlamda kişilik ve kimliğin temeli oluşturulurken çocukluğun ardından adolesan (ergenlik) döneminde her şey yeniden gözden geçirilir. Bu evre de artık toplumsal normlar, siyasileşme gibi yeni süreçler ile daha kalıcı bir kimlik yapısı oluşur (Usta 2009: 91).

Burada birey, dâhil olduğu grup ya da toplumun düşünceleri çerçevesinde hareket etmeye başlar ki Le Bon, kitle haline gelebilmek için bazı uyarıcı etkilerin bulunması gerektiğini belirtir. Bu ölçütler sadece ırka ve toplulukların oluşumuna göre değil, kendisine etki eden uyarıcı ve tahrik edicilerin karakterlerine ve derecesine göre değişebilir. Bu açıdan, kitlelerin psikolojisinin tanımı zorlaşmaktadır (Le Bon 1997:19,20). Freud'a göre, kitle, kuşku nedir bilmediği ve kendisinde büyük bir gücün varlığı olduğu bilinci içinde yaşamaktadır. Bu durumda otoriteye karşı sadakat ve sadakatsizlik arasında kaldığı bir gerçeklik yaratır. Kitle güce saygı duyarken, kendi kahramanlarından beklediği güçlülük, hatta zorbalıktır (Freud 1975:16). Nitekim toplumlar da ne kadar gelişmiş olursa olsun ne kadar eğitilmiş olursa olsun nihayet büyük grup psikolojisi, kitle psikolojisi ve liderlerin psikolojisi temel ilkeleri yönünde tutum ve davranışlar sergileyebilir (Çevik ve Çevik-Ersaydı,2011:5). Kolektif bilincin oluşması ile "zihni yayılma" her düşünce ve her davranışa yayılır (Le Bon 1997:28).

Ortak kimlik tanımlamalarının ortak rezervuarlar ile tarih, anane, dil, din, kültür kodları aktarımı “biz” tanımlaması ile bireyi ortaklıklar üzerinden varoluşunu yorumlamaya yönelir. Bu da ortak bir kader duygusuna yönelmektedir. Bu bağlamda Eriksen, iki bireyin, birbirleri hakkında sordukları ilk sorunun etnik aidiyetlerine dair olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü bireyler bunu öğrendiklerine, birbirlerine karşı ne şekilde davranacaklarına dair karar verirler. Bazı grupların “dostça”, bazılarının ise ‘düşmanca’ ilişkileri bu tanımlama ve tanışma ile ortaya çıkmaktadır. Kısacası Eriksen’e göre eğer kişi birinin etnik kimliğini biliyorsa, ona karşı kimliğini hangi kutupta tutacağını da bilir (Eriksen 2002: 23). Bu çıkarımdan hareket ile milli kimlik tanımlamasına gelmekteyiz. Bebeklikten başlayarak bireyin zihin dünyasının oluşumu onu daha sonra kimlik tanımında milli kimlik ile kendini toplum içinde ifade edeceği ve hatta uluslararası alanda da kendi aidiyetini yarattığı bir ulus-devlet tanımına koyabileceği bir gerçeklik oluşturur diyebilir. Elbette sadece ulus devlet ekseninde konu, eş zamanlı olarak bireylerin azınlık olarak kaldıkları ya da söz hakkına sahip oldukları devletler sistemde söz konusudur. Ancak kimlik ve millet tanımı bağlamında aklımıza ilk aşamada ulus devlet oluşumlarının gelmesi önemlidir. Bu ifadeden hareket ile Smith milli kimliğin temelini oluşturan ve millet kavramını da tanımlayan; i) tarihi toprak ülke ya da yurt, ii) ortak mitler, iii) ortak kitlesel kamu kültürü, iv) toplumun tümü için geçerli ortak hak ve görevler ve v) ortak bir ekonomiden bahseder. Bu tanımlama kimliğin nihai aşamadaki ifade ve siyasi birim yaratımı bağlamında önemli hale gelmektedir. Çünkü Smith’e göre, etnik kimliğin gücüne bağlı olarak bu kimliğe bağlı milletin doğma ihtimali de güçlenir (Smith,1991: 118).

Bu tanımlamalardan hareket ile bireylerin kimlik tanımlamaları akabinde yaratılan biz ve öteki tarihsel süreç içinde halkların ve milletlerin birbirlerine karşı var olan yaklaşım ve devlet bazında da politikalarını belirlediği ifade edilebilir. Bu bağlamda “düşman” tanımlamasına yol açan kalıpyargı, ön yargı ya da özcü yaklaşımlar stereotipler üzerinden yorumlanan ırkçılık ve ayrımcılıkları yaratırlar. Eriksen beyaz Amerikalıların siyahlara karşı yürütülen ayrımcılığı, siyahların “tembel ve dengesiz tutumları”na atıfta bulunarak meşrulaştırdıklarını ifade eder. Böylece “ötekinin kalıplaştırılması ve zihinlerde bu şekilde yer etmesi” kimlik kazanımı bağlamında düşman ya da dostluğu pekiştirirken; kalıplar toplumun kaynaklarına erişimdeki öncelikleri ve farklılıkları meşru hale getirir. Böylece ‘Ben bir X’im, Y değilim’ düşüncesi de meşrulaştır (Eriksen 2002: 24-25). Freud’a göre kendi grubumuz dışında olan bir düşmanın varlığı grubun bağlılığı ve uyumunu artırırken bu durum dışarıda düşmanı olan bir grup veya bir topluluk ya da bir ülkenin içerisindeki farklı unsurlar arasında barışçıl bir ilişki geliştirmesinde etkili olur. Çünkü düşman tüm kötülüklerin sebebi olarak görülecek ve içte uyum ve birlikteliği sağlayacaktır (Akt: Moses,2009: 101-102).

Öteki ve düşman tanımından hareket ile yaratılan kalıp yargılar, esasında bilgi boşluklarını doldurur. Yani kalıp yargılar, belirli gruba ilişkin kararları etkileyen ve bu etkide önceden oluşturulan izlenimlere atıfların yer aldığı zihinde var olan imgelerdir (Göregenli 2002: 151)”. Bu yargılar esasında ötekini tanımlamak için ve düşman olarak görme noktasında meşrulaştırma araçlarının somutlaştırılmış halidir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki bir grubu sevmemek ve bunu ifade etmek önyargıyken; bahsi geçen grubu/kişileri sevmeme eyleminin nedeni ise onlarayüklenen özellikler yani kalıp yargıdır. Bahsi geçen özelliklerin yarattığı kalıp yargılar, öteki konumundaki grup üyelerine yüklenen, genellenmiş ve “beklenen davranış” kalıplarını belirler (Demirtaş Madran 2012: 32-33). Burada bir kalıp yargılar ile ilgili iki noktaya dikkat edilmesi gerekir İlki kalıp yargının yaygınlığı ve içeriğinin toplumdaki görüş birlikleri ve ayırt edici noktaların ortaya konmasıdır (Hortaçsu 2014: 236-240). İkincisi ise kalıp yargının ve önyargının ayrımcılığa yatkınlık derecesinin farkının görülmesidir. Önyargılar üzerinden yapılan okumalar etnik kalıplar üzerinden etnik damgalanmayı ortaya çıkarmaktadır ki bu da bireylerin zihnindeki stereotipler sonucu istenmeyen sabit kişilik özelliklerini yaratır. Örneğin Eriksen’e göre

Sami kimliği, bir kişinin Norveçlilerden aşağı olduğu anlamına gelebilirken, bu durum Sami kimliğinin ön plana çıkartılmamasına da yol açabilmektedir (Eriksen, 2002: 29).

3. Etnisite, Millet ve Öteki Bağlamında “Travmalar”

Esasında kimlik tanımlaması ile modern anlamda bireylerin milliyet olarak aidiyetleri de tanımlanmaya başlamaktadır. Kimliğin tanımı aynı zamanda devlet ya da siyasi yapıların da kendilerini tanımlamalarıdır. Bu bölüm içinde daha çok devlet ve birey odaklı olarak ötekinin yaratımı ve bunun kimlik üzerindeki sonuçlarına odaklanacağız. Kimliğin oluşmasının sonrasında öteki ile bireylerin kitlesel olarak kendilerini “biz” konumuna yerleştirmeleri ile öteki de etnisite ya da millet olma durumuna bağlı görülecektir.

Volkan, *çadır metaforu* bağlamında doğuştan itibaren gelişen “ben”i belirleyen özelliklerin yanı sıra bireyin, çocukluktan itibaren büyük geniş bir çadırların altında yaşadığını belirtir. İlk aşamada ailemiz, akrabalarımız gibi daha küçük oluşumların yer aldığı küçük bir çadır vardır. Asıl belirleyici olan ise grup kimliğini taşıyan, bireye etnik, milli ve dini anlamda büyük grup kimliği veren büyük çadırıdır. Volkan (2012-2013)’ a göre kişiler liderin etrafında “*dans edercesine birbirleri ile özdeşim kurarak liderlerini idealize (s.22)*” edip desteklerler. Bu çadırda içinde ya da altında insanlar, politik lider de dâhil, birlikte yaşarlar. Burada asıl önemli olan ötekiliğin yaratıldığı alandır. Volkan, “*çadır metaforu*” bağlamında üç farklı tipte geniş grup çadırı tasarımı ortaya koymuştur. İlk tip çadır “diğer” grup tarafından üretilen “düşman” yaratımıdır. İkinci tip çadırda ise lider odaklı bir durum söz konusudur. Örneğin, Kemal Atatürk, Vladimir Lenin, Mahatma Gandhi, Mao Zedong gibi “karizmatik” liderlerin var olduğu geniş grup kimlikleridir. Son çadır ilk ikiden farklı olarak mitolojik yahut da kahramanlıklar gibi olaylara dayanan ve onların tarihsel gerçekliğinedair kahramanları/travmaları ifade etmektedir (Volkan 2009; Volkan 2012-2013: 22-23). Bu tanımlardan hareket ile toplumların, kendi çadırları içerisinde nesilden nesile aktardığı iyi ve kötü duygusal bireyin ve toplumun bilincine yerleşir ve temeline özellikle seçilmiş travmaları oturur. Seçilmiş travma kavramının tanımlanması “*Belirli bir topluluğa yönelik insan eliyle sistematik olarak uygulanan, korku, çaresizlik, öfke gibi şiddetli duyguların eşlik ettiği şiddet olayları, o topluluğun ruhsal, sosyal, kültürel ve ekonomik yapı taşlarını sarsarak yaşama arzusunun, umudunu tahrip (Zara, 2018: 302)*” etmesi olarak açıklanabilir. Bu travma, nesilden nesile aktarımda çözümlenmemiş şekilde ilerletilir ise gerçeklikle olan bağı kopmaya başlarken, düşmanlık da tarihsel olayların duygusal etkileriyle bireyin bilincinde içselleştirilmiş şekilde devam eder. Tarihi düşmanlıklar ise “biz” duygusunu güçlendirir (Çevik 2012: 70).

İkinci olarak belirtmemiz gereken konu kimlik akabinde milletin oluşumudur. Burada ilk aşamada etni ve etnisite kavramına kısaca bakılabilir. Amselle’ye göre etni, “toplum/tarihi olan toplum”, “sanayi öncesi toplum/sanayi toplumu”, “yazısız toplum/ yazılı toplum”, “cemaat/toplum” farklılaştırması ekseninde var olmuş ve etnisite bağlamında da “doğuştan getirilen ‘verili’ bir durum” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan etnisite, bireylerin aidiyet duyguları ile ortaklıkları (dil, din, gelenek, vb) topluluk oluşumunda temel olan ritüelleri içeren bir toplumsal organizasyondur (Amselle 1998: 135). Burada etnik grup üyeleri ile milletin farklarını unutmamak gerekir. Etnik gruplar “biz”i yaratmak için paylaşılan ortak ve “öteki”lerden ayırıcı değerlere dönük aidiyet duygusu ile hareket ederler. Bu da bir diğer taraftan farklılıkların vurgulandığı bir “öteki”lik duygusu taşımalarını da ifade eder. İkinci birey nokta etnik grupların milletler gibi sınırları belli devletleri olmayabilir. Kurubaş’a göre bunun en önemli nedeni etnisite bağlamında teritoryal sınırlar ya da ülke olan bağın tarihsel özdeşimlerinin varlığıdır. Üçüncü olarak ise etnik gruplar ya da etnisite bağlamında bir birlik duygusu olsa da aynı anda ötekilik de mevcuttur ki bu da milletin aksine etnisite de dışlayıcılığın varlığını karşımıza çıkarmaktadır (Kurubaş 2008: 14-15). Son noktada denebilir ki kimlik tanımlamaları bağlamında etnik gruplar daha büyük sınıflara nazaran dışa kaplı ve muhafazakâr eğilimlerde (Türkdoğan 1997: 41).

Diğer taraftan nation (millet) Latince'de "doğum" anlamına gelen "nasci" kelimesinden türetilmiş bir kavramdır. Özgün kullanımı ile millete kavramını incelediğimizde bir insan türüne ya da ırksal bir gruba işaret ettiği görülmektedir (Heywood 2003: 191). Millet kelimesi, esasında etninin modern mirasçısıdır. Bu nedenle modern öncesi etninin sembol ve mitlerinin hepsini bünyesinde barındırmaktadır (Smith, 2012: 79). Bu noktada etnisite bağlamında kimliğin güçlenmesi noktasında karşımıza millet çıkar. Smith'e göre bir insan grubunun millet olabilmesi için i) *Kolektif bir ad*, ii) *Bir soy miti*, iii) *Ortak tarih*, iv) *Ortak kültür unsurları*, vb.) *Özel bir yurt ile bağ ve vi) Dayanışma duygusuna ihtiyacı* bulunmaktadır (Smith, 1991: 45-57).

Bu noktada kimlik tanımlaması da düşünüldüğünde, etnik grubun güçlü bir etnik bilinç geliştirmesi önemlidir. Çünkü Smith'e göre bu tanımlama milletin özelliklerinin yanı sıra; eşit vatandaşlık hakları ile topluluğa üye olmak ve dikey ekonomik bütünleşmenin sağlanması gerekli hale gelecektir (Smith 1991: 42).

Milletlerin ve etnik grupların bilincinde belirleyici özellikler; dışsal faktörlere bağlı olarak ortak tarihsel mitleri ve kültürel sembolleri, birliktelikleri ve özgün bir topluluk olma hissini güçlendiren öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat daha da önemlisi topluluğun güvenliğini tehdit edici görülen dışsal faktörlerin etnik duyguları pekiştirmesidir (Topçuoğlu, 1995: 103). Ötekileşme noktasında özellikle çatışma bağlamında dikkate alınması gereken bir konu olan kolektif hafıza; etnik gruplar, uluslar ve devletler gibi büyük topluluklarda, bireyin toplumsallaşma sürecinde değer yargıları ve bakış açılarının bireye yüklenmesini sağlayan bir akım aracıdır (Sancar 2016: 39-41). Connerson, toplumsal gurubun bu tarz bir hatırlama yani hafıza olgusunda doğasında keyfilik olabileceğine dikkat çeker. Yani toplumlar, kendi kendilerini yorumlarken aynı zamanda geçmişin imgeleri üretirler (Connerton 2009: 6-7). Böylece gerçek ya da kurgulanmış olan bu imgeler kimliklerin inşası bakımından belirleyici olurken, kimlik oluşumu sürecinde bireyin toplumsallaşması belli ritüelleri araçsallaştırır (Sancar 2016: 44). Bu ritüeller en önce milliyetçilik ile araçsallaştırılır. Bu noktada Smith (1991: 118-119), milliyetçiliği beş noktada ele almaktadır. Bunlar:

1. Millet ve milli-devletlerin varlıklarını devam ettirme süreci;
2. Millete ait olma bilinci;
3. Millete ilişkin dil ve sembolizmin varlığı;
4. Milletler ve milli irade bağlamında kültürel doktrin ve buna dair süreci içeren ideoloji;
5. Milletin amaçlarına ulaşmak ve bunları gerçekleştirmek bir toplumsal ve siyasal hareket.

Öte yandan kazanılan kodların güdüler ile bağının sorgulanması da önemlidir. Doğumdan itibaren insanlık saldırgan dürtüler ve libidinal dürtüler ile dünyaya geldiği kabulü kimlik tanımlamalarında etkili bir diğer noktadır. Biyolojik temelli saldırgan dürtülerin daha sonraki aşamalarda travmatik etkinin oluşması ile bireyde agresif duyguların şiddetlenmesine ve kimlik tanımında etkisini öteki yaratımında göstermesine yol açabilir (Çevik 2013: 66). Elbette şiddet gibi olumlu dürtülerin geçişi de söz konusudur aksi durumda aidiyetler ve var olma içinde bireyin kendimi koruma alanı yaratacağı bir özdeşim kurma ihtiyacı da olmazdı. Burada karşımıza belirli bir grubun mağduriyeti çıkmaktadır. Mağduriyet duygusunun oluşmasına yol açan travmanın etkileri dış etkenler açısından farklıdır. Örneğin doğal afetlerin mağduriyetlerde çaresizlik yanında Tanrının gücüne boyun eğmeyi de getirmesi söz konusu ile diğer yanda anlamda düşman grupları birbirine yaklaştıran bir durum olduğu da unutulmamalıdır. Öte yandan insan eli yaratılan mağduriyette durum çok farklı bir yöne evirilmekte ve mağduriyette ölç alma, öfke, kin, nefret, intikam ve düşmanlık duyguları ortaya çıkabilmektedir. Seçilmiş travmanın temelinde yer alan mağduriyete baktığımızda ikinci grupta yer almakla birlikte, mağdurluk psikolojisinin "*bireysel ve kolektif etnik aklın*" bir ürünü olduğu görülür (Çevik 2012-

2013: 71; Volkan 2012-2013: 24). Tarih boyunca var olan savaş ve çatışmaların yarattığı yıkıcı etki millet ve etnik gruplar üzerinde kendini “seçilmiş travmalar” olarak gösterebilmektedir. Volkan, seçilmiş travmaları “*bir grubun üyelerinde başka bir grubun üyeleri tarafından aşağılanmışlık ve mağdur edilmişlik şeklinde yoğun duygular uyandıran bir olay* (Volkan 2012-2013:20)” anlamında kullanıldığını belirtir.

Belli bir grup bağlamında bakıldığında o grubun mağdur edilmeyi ve benlik değerini yitirmeyi seçmemiş olsa da bu durumu sürekli olarak psikolojize ve mitolojize edebilir. Böylece nesilden nesile aktarılmaya başlayan kimlik içinde seçilmiş travmaların¹ kodları da işlenmeye başlar. Seçilmiş travmalar, etnik kimliğin yaşamsal belirteçleri halini alarak kuşaktan kuşağa aktarıldıkça duygusal olarak güçlenir. Volkan’a göre, grubun seçilmiş travmasıyla bağlantılı ortak zihinsel savunmaları mutlak güç haline geldiğinde paradoksal olarak yeniden kendini üretmeye ve bu sayede grubun kendilik değerini yükseltmeye başlar. Her yeni kuşağın bireyleri atalarına yapılanları onarmak ve kendilerini grubun kimliğinin bir parçası haline gelmiş olan aşağılanmışlık yükünden kurtarmak için bilinçli ve bilinçdışı bir arzuyu paylaşıyor olabilirler (Volkan 2012-2013: 21-22).

Ancak eklenmesi gereken bir konu da çatışmalar bağlamında burada kimliklerin siyasallaştığı noktalar. Yani bir siyasi yapı içinde öteki olarak algılanan grup ya da etnisitelerin durumu önemlidir. Kimliğin kaybına dair endişeler, etnik uyarılmayı tetiklediklerinde siyasallaşma durumu karşımıza çıkabilmektedir. Bu noktada grup üyeleri arasında var olan öz bilinç, kimliğin tanınması amacı ile hareket etmeye başlayabilir (Kurubaş 2008:21). Siyasallaşan bu durumun çatışmaya varıp varmayacağı ise son noktada devlet ve politik karar alıcıların elinde gibi görülse de daha önce de değindiğimiz gibi ani patlamaların mobilize alacağı durumlar belirsizdir. Kurban ve failin yer değiştirildiği bir döngüsel süreç söz konusu olabilir. Etnik çatışmaların son bulması noktasında soykırım, tehcir, ölüm asimilasyon gibi pek çok şiddet yüklü durum gerçekleşebilir. Bu süreç bir döngü yaratarak sürekli olarak kendini tekrar edeceği bir cendere içine girebilir ve çözümsüz hale gelebilir.

Bu bağlamda Soğuk Savaş’ın sona erdiği dönemde etnik çatışmaların en fazla yaşandığı alan Balkan coğrafyasında önemli bir örnek olarak Yugoslavya karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel kin ve hınç Yugoslavya örneğinde görüldüğü gibi etnik temizliğe varan uygulamalara yol açabilmektedir. Volkan’a (2016) göre Tito Yugoslavya’da herkesi komünizme odaklı olarak yeni bir kimlik yaratmaya çalışmışsa da geri planda kimlikler tamamen farklıdır. Dolayısı ile de bu ortak kimlik ya da milliyetçilik, gizli “Biz Hırvat’ız”, “Biz Sırp’ız” veya da “Biz Boşnak’ız” benliğini yok edememiştir (Volkan 2016). Bu noktada parçalanma sürecinde halkların ya da etnik unsurların birbiri ile yaşadığı çatışma farklı travmalara yol açmıştır. Bu travma ve onu yaratan öteki arasındaki ilişki bahsettiğimiz gibi kuşaklara aktarım sürecine girecektir. Toplumsal matemin tıpkı bireylerin yas tutması gibi iç ve dış gerçekliklerin benimsenmesi ile yaşama devam mantığı ile ilerlemesi gerekse de aslında, grup birey gibi değil aksine duyguların daha yoğun ve şiddetli yaşandığı ortak tepkiler gösterebilir. Bu da olayın etkisine bağımlı olarak, toplumu ortak bir yas görevini yerine getirmek için farklı yollar yaratmasını neden olabilir (Volkan ve Itzkowitz 2002: 21-23).

4. Geçmişten bugüne Uluslararası alanda “Biz-Onlar”ı Tanımlamak

Girişte de belirtildiği gibi uluslararası aktörler olarak devletler sosyal bir alanda bireyin yaşadığı gibi bir ontolojik sürece dahil olarak öteki ve biz tanımlamalarını da o ekseninde

¹ Travma süreci ile alakalı olarak eklenecek bir konu da yass sürecinin nasıl olduğudur. Volkan ve Itzkowitz bu süreç içinde Meksika depremi ve Challenger 7 olaylarına yer verirler. Toplumsal olarak bu tarz travmatik olayların akabinde üretilen fıkralar dikkat çeken bir durumdur. Çünkü burada yaratılan fıkralar esasında üzücü olayların etkilerinin tersine çevrilmesi sürecine ilişkindir. (Volkan ve Itzkowitz, 2002:21)

oluştururlar. Konstrüktivist teoriye göre devletlerin çıkarları kimlikleri tarafından şekillendirilirken bunlar etkileşim ve değişime uğrayabilir. Bu nedenle de devletlerin kimlik tanımları da dönemlere ve konjonktürel süreçlere göre değişebilir. Burada sosyal yapılar aktörlerin aldığı karar ve hareketlerinde de yani süreç içinde var olmaktadır. Yani kimlik ve süreçler sadece teoride değil gerçek ve somut olarak görülebilir (Wendt 1995). Burada kimliğin tanımlandığı alanın gücün ve kişisel çıkarların ötesinde bir de güvenlik boyutu ile sorgulanması öne çıkar. Yani tüm değerlerin yanı sıra uluslararası alanda biz ve öteki tanımları belli bir kimlik ekseninde yorumlanmakla birlikte burada güvenlik algısının yeri unutulmamalıdır. Güvenlik sorunu, toplumsal mirasların baskın gücü eklenince uygun şartların sağlandığı durumlarda ani patlamalar ile şiddet dürtüsüne ortaya çıkarabilmektedir. Bu bireyde olduğu gibi devlet bağlamında da görülebilir. Biz ve onlar tanımlamasında bahsedilmesi gereken ilk durum Connerton (2009)' un da bahsettiği gibi tarihin oluşum rezervuarlarıdır. Şu ana kadar ele alınan tüm kimlik, aidiyet ve millet gibi bireyin kendini tanımladığı alanlarda toplumsal bellek içinde tarih sürekli olarak yeniden kurgulanan bir alandır. Connerton'a göre tarihin amacı sadece hatırlama değil aynı zamanda unutturma rolüne de bürünebilir. Bu açıdan tarihi kazananlar yazar sözü düşündürücüdür. Nitekim uluslararası yansıması bağlamında tarihin araştırmaları özellikle kimlik bağlamında unutturma rolü ile kullanılabilir. Connerton' a göre bir büyük güç, küçük bir ülkeyi ulusal bilincinden yoksun bırakabilir. Bunu da sistemli unutturma yöntemini ile gerçekleştirir. Bu durum totaliter rejimlerin politikalarında da görülebilir; tıpkı Çek tarihinde olduğu gibi. Burada uygulanan sistemli unutturma yöntemi ile (1618 ve 1948'den sonra) dönemin yazarları/aydınları mahkûm edilmiş, tarihçileri görevden alınmıştır (Connerton 2009: 13). Zaman içinde tarih ve bellekte kalanlar unutturulmuş ve kolektif hafıza da değişmiştir. Dolayısıyla toplumsal hafıza ve ortak rezervuarlar devletin ya da sistemin yüklediği anlamlar ve yeniden üretimler ile değişebilmektedir. Bu bağlamda bu yeniden üretimin toplumda nasıl kullanıldığı ya da kullanılacağı önemlidir. Etnik çatışmalar ya da diğer ötekileştirici çatışmalar bağlamında konuya bakıldığında sonuçların genel olarak düşmanlık üzerinden okunduğu ve o şekilde hatırlandığı görülmektedir.

Tarih öncesi dönemden başlamak üzere kimlik tanımlamalarında her daim bir öteki algısının varlığını söylemek mümkündür. Bu durum başta da kısaca değinildiği gibi esasında birey- devlet ve bu ikisinin sistem içinde ortak varoluş alanlarını yarattıkları aidiyet çevresini sunmaktadır. Burada kimlik konusu geleneksel dünya düzeni içinde (Özel Özcan, 2021) düşünüldüğünde Westphalia öncesi dönemin algıları içinde medeni-barbar; Hristiyan-Müslüman; Katolik- Protestan gibi pek çok üst ve alt kimlik tanımlarına ayrılabilir. Bu diyalektik okuma her daim karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan şekil I'de görüldüğü gibi tarihsel olarak ötekilik konusunu 6 döneme ayırmamız mümkündür. Bu geçişler geçmişten bu yana hem sistem hem de devlet üzerinde etki eden büyük kırılmalar ekseninde oluşmuştur denebilir.

Şekil I: Tarihsel Bağlamda Kimlik tanımları²

² Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil I'de görüldüğü gibi Milattan Önce (M.Ö) önce itibari ile başlayan öteki tanımlamalarında barbar-medeni gibi basit adlandırmalar ya da farklı İmparatorluklar içinde yaşayan insanların öteki konumları dikkat çeker. Örneğin Eski Yunan'da yabancılar (metoikos) yaşadıkları bölgelere ek vergiler vermiştir. Ayrıca Atina'da "metoikos"ların yanı sıra kölelere ve kadınlara siyasal haklarda tanınmamıştır (Şenel, 1995: 116-117).

Ayrıca bu dönemde basit tanımlamalar olarak adlandırdığımız süreç daha çok devlet ve diğer siyasi yapıların öteki tanımlarında en saf hali ile emperyal yayılım ve ganimet odaklı yaklaşımdaki düşman algısıdır. Roma'nın Kartaca ile yaptığı Pön Savaşlarını düşündüğümüzde "Kartaca ve efsane komutanı Hanibal" öteki idi. Elbette bu kadar basit bir tanımlamayı tüm sürece yayamayız. Örneğin Çin İmparatorluğu gibi dünyası algısı farklı imparatorlukların öteki tanımlamaları da kendilerini merkeze konumlandıkları ve gelişmişleri ile alakalı olarak değişir. Yani kendi dışında kalan dünya algısındaki ötekiler barbarlar olarak görülürken yine Roma İmparatorluğu'nun da "öteki"si barbarlar olarak görülebilir (Özel Özcan, 2021).

Öte yandan öteki yaratımı süreçlerinde temel değişimin önce Hristiyanlığın etkisi akabinde de Müslümanlığın dünya tarihinde yarattığı etkinin gücünü de okumak önemlidir. İlk olarak Hristiyanlığın Doğu ve Batı Roma ekseninde mezhep ayrımı ile dikotomi yaratması imparatorlukların ve dolayısı ile kimlik tanımlarının değişmesine yol açmıştır. Aynı dine mensup farklı mezhepler kimlikleri de değiştirmiştir. Arından Hristiyan dünya karşısında İslam ile birlikte yeni bir öteki yaratılmıştır. Haçlı Seferlerinden bu öteki tanımını yorumlamak mümkündür. Öte yandan Türk Yunan ilişkilerinin arka planında yer alan imgelerde de buna benzer bir durum söz konusudur denebilir. Volkan ve Itzkowitz'in dikkatini çektiği konu, İstanbul'un fethi sonrasında Türklerin varlığının Hristiyan dünya ve özelinde Rumlar üzerinde yarattığı etkidir. Bunun nedeni İstanbul artık bir Müslüman ve Türk şehri haline gelmiş ve ötekilik artık bu dönem itibari ile yeni üretimine başlamış olmasıdır. Rumlar açısından bu durum " Megali İdea" (Büyük İdeal)in de ortaya çıkmasını bir anlamda miladı olmuştur (Volkan ve Itzkowitz, 2022: 55-56).

Bir diğer belirtmemiz gereken etki de şüphesiz sömürgecilik faaliyetleridir. Tarihsel olarak özellikle keşif hareketleri bağlamında konu anlam kazanmaktadır. Avrupa karşısında ya da Batı karşısında öteki olarak adlandırılan ve keşif hareketleri ile modernleştirilme ihtiyacı duyulan bölgelerin ötekilikleri önemlidir. Luraghi (2015)' nin sömürme ve barbarlık arasında var olan ilişkiyi sorgulaması bu noktada anlam kazanmaktadır. Burada sömürge ile uygarlığın yayılması mantığının karşısında var olan ötekinin durumu Avrupa uygarlığında yıkım ile değişen bir dünya ortaya çıkarmıştır. Dolayısı ile gelenekse dönemin "barbar" atıfları veya tanımları burada artık "Yeni Kıta" nın keşfi ve istilası gibi faaliyetler ile yeni bir boyuta taşınmıştır (Luraghi, 2015: 55-118).

Elbette süreç bu kimlik tanımları ile sonlanmamaktadır. Burada var olan tanımlar geleneksel dünya algısının getirileri ekseninde okunması gereken durumlara dairdir. Bu açıdan 1648 yılına kadar Avrupa'nın yaşadığı mezhep savaşlarının devam etmesi orta çağ dönemi içinde yeknesak bir Avrupa Kimliği karşımıza çıkarmamaktadır. Westphalia Barışı (1648) ile Avrupalı Hristiyan ülkeler uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan egemen eşit devlet anlayışını inşa ederken aynı zamanda Mezhep kavgası da sona ermiştir. Avrupa'nın dini anlaşmazlıklarına son vermesi birbirlerine karşı hoşgörülü politikasını ortaya çıkaracaktır (Özel Özcan, 2019). Dolayısıyla esasında kimlik algıları da biraz daha ulus-devlet bağlamından hareket ile okunmaya başlayacaktır. Ancak yine de hegemonya ve emperyal yayılım savaşı bağlamında Hristiyan Avrupa Müslüman Osmanlı ayrımı karşımıza çıkan tarihsel bir gerçektir.

1789 Fransız ihtilali ile birlikte geleneksel dünyanın kimlik algısında milliyetçi kırılma ile tanımlamalar daha rijit bir hal almıştır. 18. yüzyıl itibari ile dünya kimlik algısında ötekini devlet aidiyeti ile okumanın kodlarını içselleştirmiştir. Bu açıdan ulus devlet oluşumlarına eklenen milliyetçilik, artık İngilizlerin karşısında Almanların da sömürge yarışında düşman tanımına

uyacak bir yere sahip olmalarına neden olmuştur. İlginçtir ki Alman milli birliğine giden süreçte İngiltere'nin etkisi önemlidir. İki düşman olmadan önce, 19. Yüzyılda Kraliçe Victoria döneminde ortaya konan Coburg Planı Alman milli birliğinin sağlanmasında Almanların desteklenmesini ön görmektedir. Buna göre Liberel, Protestan Prusya ile Almanların birleşmesi sağlanacaktı (Hawes 2019: 97-98). Ancak milli birliğin sağlanması farklı bir temelde ilerlediği gibi, kısa süre sonra bu destek de düşmanlığa evrilmiştir.

Hem siyasi tarih hem de toplum tarihi bağlamında kimlikler milliyetçilikler ile harmanlanmıştır. Fransız Devrimi ile birlikte milliyetçilik ideolojik olarak hızla toplumlar arasında yayılmıştır. Bu gelişme ile birlikte milliyetçilik tüm dünya tarihini değiştiren yeni bir kimlik tanımı yaratmıştır. Napolyon saferleri esnasında Napolyon'un milliyetçiliği işgal ettiği bölgelere ulaştırmış olması sonraki aşamada kendisine karşı kullanılan bir araç haline gelmiştir. Dolayısı ile milliyetçilik kimlik yaratımını sağladığı gibi ötekine karşı duruşu da güçlendirmektedir. Özellikle Napolyon'un İspanya'da hanedanlığa kendi kardeşini getirmesi ile ülkede artan milliyetçilik bu açıdan önemli bir tarihsel örnektir (Roberts, 2015; Lee 2004).

Öte yandan uluslararası alanda iktisadi değişimlerin yeni ötekilikler yaratması da karşımıza çıkmaktadır. Sanayi ve burjuvazi proleterya karşısında yeni bir yaratım içinde sistemi etkilemeye başlamıştır. Böylece sistemde Wallerstein'in (2015) ifadesi ile "*bilgilerimizi temel doğrular halini alan kavramlar çerçevesinde (s.11)*" yeniden düzenlediğimiz bir dönem ortaya çıkmıştır. Bu dönem içinde nitel bir tarihsel değişim ile sanayileşme sistemi yeniden şekillendirmiş ve kendi ötekilerini de yaratmıştır. Böylece Avrupa özellikle ötekiler karşısında yeni bir yayılım dönemi ile birlikte kapitalist dünya ekonomisi altında iç baskılar ile sınırlarını genişletme ihtiyacına yönelmiştir (Wallerstein, 2015: 167) . Bu gelişmeler ile birlikte karşımıza yeni sömürge mantığı ile hareket eden emperyal hedefleri had safhada olan büyük güçler olarak sistemde yerini alan imparatorlukların yaratacağı yeni ötekilerin yaratım süreci çıkar (Özel, Özcan, 2021: 138-143) Nitekim Eriksen (2009) toplumsal ekonomi yaklaşımdan bahsetmektedir. Burada ekonomi toplumun bir parçasıdır ve var olan yaygın anlayışın ortak payda değerlendirilmesi toplumsal olarak değerler ile şekillenmektedir. Kapitalizmden farklı bir iktisadi boyut örneği ile açıklamak gerekir ise Eriksen, Trobriand Adaları misalinden hareket ile burada "ekonomi" kelimesinin olmadığına dikkat çeker. Bunun toplumsal yansıma yamalarını yetiştiren bir adamın bahçe büyüdü yaptığında ya da bir takas gerçekleştirdiğinde bu eylemlerinden ekonomi olarak bahsetmemesidir. Kavramın olmayışı ilgili eylemi tanımlama mantığını da etkilemektedir (Eriksen, 2009: 253-254) . Dolayısı ile iktisadi olarak da var olan ötekileştirme kapitalizm ile ekonomik mal alışverişinde ötekiler karşısında bir teklik bir standart ortaya koymaktadır. Bu da kendi içinde dünyayı yine ötekiliklere ayırmaktadır.

Diğer taraftan milliyetçiliğin etkisi uluslararası alanın her köşesine sirayet etmiştir denebilir. Bu açıdan I. Dünya Savaşının paylaşım savaşına karşın II. Dünya savaşında faşizm ve ırkçılık ekseninde bu kez farklı bir formatta ilerleyen bir ötekileştirme karşımıza çıkmaktadır. İdeolojinin eklemeli olduğu ötekiliklerin oluşumu esasında toplumsal hafızalara etki eden bir alt metin yaratmaktadır. Moses (2009), düşman algısı üzerinde bireyin düşmana karşı dikkatli olması gerektiği bilgilerini çocuklarına da öğrettiğini belirtir. Bunun nedeni ise düşman kötüdür ve korkutucudur. Daha önce bahsettiğimiz gibi bireyin bebeklik döneminde itibarı ile öteki kötü yaftasınadır. Psikanaliz yabancı korkusunun bebeğin ilk önce sekizinci ayında ortaya çıktığını göstermektedir (Moses 2009: 99-100). Tarih boyunca var olan süreçte devlet ve sistem haricinde birey bazında zaten ötekilik durumu çocukta "ben" ve "öteki" kavramlarının gelişimi etkilemiştir. Dolayısı ile de tarihsel olaylar ile din, dil, ırk, ideoloji gibi pek çok öteki kimlik tanımı bireyin kimlik kodlarına işlemektedir. Bu açıdan II. Dünya Savaşı dönemi tarih boyunca öteki bağlamında farklı bir dışı vurumdur denebilir.

Öte yandan 1648 Westphalia Sisteminin uluslararası alanda etkileri ekseninde sınırların muğlaklığının sonlanması, devletleri ve modern dönem için de milletleri belirli bir egemenlik alanı içinde varlıklarını sürdürmelerini sağlamıştır. Bu bağlamda tıpkı devletlerin sınırları gibi kimliklerin sınırları da belidir. Komşular ya da yakın gruplar arasında herhangi bir çatışma durumu önemlidir. Yani komşular arası olası sorun/çatışmalar fiziki sınırları önemli hale getirir. Çünkü çatışma durumunda sınırlar ihlal edilir, aksi durumda sınırların pek anlamı yoktur. Ne zaman çatışma başlar ise o an itibari ile fiziki sınırlar artık farklılıkları ve psikolojik olarak kimlik tanımlama boyutuna evrilir yani sınır, geniş grupların kimliklerini ayırmada kullanılmaya başlar. Böylece fiziksel sınır, karşıt kimlikleri korumaya yönelik bir araç haline gelirken aynı şekilde kimliğin geçişkenliğini yani kimlik temasını da önlemenin bir aracı haline gelerek, psikolojik sınıra dönüşür (Volkan 2012-2013: 21). Bu noktada -özellikle toplumun paylaştığı travma ve zaferlerin kalıplar üzerinden okunarak düşman belirleme süreci ortaya çıkabilir. Bu durumda Freud'a göre "*bastırılmış olanın geri dönüşü*" ile toplumun hayatında bastırılmış psikik materyallerin beklenmedik patlaması görülebilir. O durumda sınırlar da kimlikler de iyice muğlaklaşır. Bu noktada bastırılmış düşmanca tepkiler, bir toplumun bilinçli olarak yüzleşmeyi reddettiği sorunların, örneğin Soğuk Savaş dönemi düşünüldüğünde "*Avrupa'nın korkulu rüyası*": *komünizm* veya "*Amerikan ikilemi*": ırkçılık, er geç tekrarlayacağı durumu ortaya çıkacaktır (Bock 2001: 229).

Soğuk Savaş döneminde öteki kavramı biraz daha uluslararasılaştırmış ve burada bireyler devletleri ile eş olarak ideolojik farklılıkları dünya ikiye bölünmüş mantığı ile telaki etmiştir. Batı'nın kapitalist varlığı karşısında Doğu komünizmi kimlikleri kili ayrımla yine sınırlandırmaya devam etmiştir. Nitekim bu kez bu kimlik tanımlarında önyargı ve kalıp yargıları artık devletler nezdine taşımak mümkündür. Nitekim bu sürecin en önemli yansıması George F. Kennan (Mr. X) Foreign Affairs Dergisinde yayınladığı bir makalede saklıdır (George Kennan and Containment, yty: George Kennan's 'Long Telegram', 1946). Kenan ABD'nin, Sovyetler Birliği'nin yayımlacı eğilimi karşısında çevreleme politikasının kavramsal bir çerçevesini oluşturmuştur. Böylece öteki SSCB sınırlanmalıdır mantığı le ABD uluslararası alanda çevreleme politikasını hayat geçirmiştir. Böylece Soğuk Savaş dönemi boyunca devletler dış politikalarında belli bir kutba ait olma mantığı ile politikasını belirlemiştir. 1991 yılında SSCB'nin çöküşü ile Doğu Blok'u da tamamen uluslararası sistemden silinmiştir. Artık tek hâkim olan güç Batı Blok'u ve ABD'dir. Ancak ötekilik sona ermemiştir. Bu kez ötekilik Medeniyetler çatışması bağlamında yaratılmıştır. Bu dönemde toplumsal alanda etnik çatışmalar özellikle Yugoslavya 'da sürerken devletler de medeniyet algıları ile ötekilikleri yeniden üretmiştir. Nitekim Soğuk Savaş döneminin bitimiyle reelpolitik uluslararası alanda daha fazla öne çıkmaya başlamış ve Volkan'a göre bu yöntem içinde derin psikolojik süreçleri anlamaya dair bir çaba yoktur. Bu nedenle de reelpolitik, ya da Mantıki Aktörler Modeller gibi yöntemler olası bir zayıflık durumunda psikanalizden değil "cognitive" psikolojiden faydalanmaktadır (Volkan, 2016). Dolayısı ile buradaki öteki ve kimlik algısı da geçmişten farklılaşmıştır denebilir.

Samuel Huntington'un 1993'te yayınlanan Medeniyetler Çatışması tezi ile dünyayı bölerek düşman-dost algısını yenilemiştir. Mr. X gibi Huntington'un da makalesi Foreign Affairs'te yayınlanmıştır. Medeniyetlere ayrılan bir dünyada bu kez neden bir çatışma var olacak yaklaşımında özellikle din konusunun öne çıktığı söylenebilir. Böylece 1990'larda değişen dünyanın değişen güvenlik algısında öteki de yeniden tanımlanmıştır. Son noktada Huntington neden medeniyetlerin çatışacağı kendine sormuş ve medeniyet kimliğinin giderek daha önemli hale geleceği bir dünyada sekiz büyük medeniyet arasındaki etkileşimlerle şekillenecek bir dünyadan bahsetmiştir. Bunlar Batı, İslam, Konfüçyüsçü (Çin), Hindu, Japon, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika uygarlığını içerir (Huntington 1993: 25).

Huntington bu çatışmanın medeniyetleri birbirinden ayıran kültürel fay hatları boyunca yaşanacağına dikkat çekmişse de yaşadığımız dönemin öteki algısı da esas olarak İslamin

radikalleştiği bir kimlik tanımında ötekilik yaratımının ürünü olarak devam etmektedir denebilir. Bu noktada İslamofobi kavramı karşımıza çıkmaktadır. Kavram daha genel anlamda "yabancı düşmanlığı"nı ifade eden "Xenophobia (zenofobi)" kavramının bir uzantısı olarak ele alınabilmekle birlikte kavram İslam ve fobi (fobia)³ sözcüklerinden oluşmaktadır (Erden Kaya ve Özel Özcan 2021:3101). İslamofobi, İslam karşıtı modern seküler bir söylem olarak Medeniyetler Çatışması tezinin yanı sıra 1997 Runnymede Raporunda yer almasından sonra, siyasi çevrelerde, medyada ve Müslüman organizasyonlar içinde giderek kullanımı artmıştır (Cesari 2015: 63,64). Ancak esas kırılma 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen terör saldırıları sonrasında yaşanmıştır. Küresel alanda güvenlik ekseninde bir kırılma yaratan 11 Eylül'den sonra daha fazla öne çıkmaya başlamıştır. Böylece uluslararası alanda şarkiyatçı bir bakış açısının da etkisiyle, Batı'nın İslam ve Müslümanlar hakkındaki yüzyıllardır oluşturup inşa ettiği olumsuz tasavvur, Müslümanlar ve İslam dünyasına karşı bir ön yargı oluşturduğu ifade edilebilir (Erden Kaya ve Özel Özcan 2021:3101).

Sonuç

Kimlik doğum ile birlikte içinde yaşamaya başladığımız dünyanın bize algılarımızı ve inançlarımızı anlamlandırma olgusunu sunar. Bu açıdan bebeklik itibari ile birey belli kimlikler ile varlığını sürdürür. Önce bir anne ve babanın çocuğu olarak kendi kimliğimizin olduğu bu alan birey olarak ilk sosyalleşme merhalesidir. Asıl kimlik şekillenışı ise sosyalizasyon süreçlerinin artması ile beraber devlet ya da siyasi yapının kodlarının "biz"e aktarımı ile ikinci boyuta ilerlemektedir denebilir. Birey kendini öteki karşısında konumlayacak yeni değerlerin yanı sıra onu farklı kılan özellikleri de anlamlandırmaya başlar. Bu açıdan kimlik kazanımında iki boyutta "biz" olma duygusunun varlığının anlamlı kılındığı bir alan sunmaktadır.

Bireyin kendini ve ötekileri tanıması ile oluşan "biz" kalıbı tarih boyunca var olan düşman tanımlamalarının belli kalıp yargı ya da ön yargılar içinde şekillenmesini sağlamıştır. Bu açıdan bireyin varlığını sürdürdüğü bizim bekası öteki karşısına önemi hale gelmiş ve bu süreç sürekli olarak kendini üretmiştir. Bunun bir yansıması da uluslararası alanda söz konusudur. Bu bağlamda tıpkı bireyde olduğu gibi uluslararası sistemde de kimlik tanımları dönemsel ve konjonktürel etkilere göre değişmektedir. Bu durum gelenekselden modern döneme geçiş sürecinde net bir şekilde algı ve tanımlarında değiştiği bir aidiyet ortaya çıkarmaktadır. Bireylerin kimleri bağlamında bize olan aidiyetleri özellikle uluslararası sistem ekseninde Soğuk Savaş sonrası dönem düşünüldüğünde kimliğin medeniyet ve din ekseninde yeniden tanımlanması ile şekillenmektedir. Bu durum esasında karşımıza geleneksel dönemde var olan basit öteki yaratımı ve din odaklı kimlikleri çıkarsa da günümüz dünyasında daha komplike yapılar ekinde sürecin okunması önemlidir. Dolayısıyla kimlik tanımındaki düşman algısı her daim bir öteki yaratımı ile şekillenmektedir. Bu durumda var olan yapıda sadece bireyin değil devletlerin de konumlandıkları alanlar ve kimlikle tıpkı Soğuk Savaş döneminde var olan kutuplaşma gibi sert çizgiler ile ayrılmaktadır denebilir. Bunun nedeni özellikle 1990 sonrası dönemde SSCB yerine yeni düşman algısının Müslüman ve İslam üzerine odaklanan bir yaklaşım ile okunmasıdır.

KAYNAKÇA

Amselle, J. _L. 1998. "Etni ve Kabile: Her kapıyı Açan Kavramlar", Ed: Jean Leca, Uluslar ve Milliyetçilik, İstanbul: Metis yayınları.

³ Fobi kelimesinin kökenine bakıldığında Yunan mitolojisinde dehşet ve korku Tanrısı Phobos'tan geldiği görülür. Bu tarihsel mitolojik yönünün yanı sıra kavram abartılmış korku duygusunu tanımlamak için kullanılmaktadır (Evkuran, 2012: 204).

- Bock, P. K. 2001. İnsan Davranışının Kültürel Temelleri Psikolojik Antropoloji, Çev. N. Serpil Altuntek. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Cesari,j. 2015. "Batı'da İslamofobi: Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri Arasında Bir Mukayase". J.I. Esposito ve İ. Kalın Editörler, İslamofobi, 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu. Çev. İ. Eriş . İstanbul: İnsan Yayınları, 63-92.
- Connerton, P. 1996. How Societies Remember. New York: Cambridge University Press.
- Çelenk A. T. 2016. "Vamık Volkan İle Röportaj "Herkesin Bir Çadırı Var" <http://faraszade.com/politik-psikoloji-vamik-volkan-roportaj/>
- Çevik.A. 2012-2013. "Mağduriyet Psikolojisi ve Toplumsal Yansımaları". 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler, 12.
- Çevik, A., ve Çevik-Ersaydı, B. S. 2011. "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Psiko-Politik Etkenler Ve Toplumsal Algılar". Akademik Orta Doğu, 52. Http://Www.Akademikortadogu.Com/Sayi_10.Html adresinden alındı
- Demirtaş Madran, H. 2012. "Temel Beklenti Etkisi: Kendini Gerçekleştiren Kehanet". Ed. Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan. Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 393
- Eriksen, T. H. 2002. Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives. USA: PlutoPress.
- 2009. Küçük Yerler Derin Mevzular: Sosyal ve Kültürel Antropolojiye Giriş. Çev. Fahriye Adsay. İstanbul: Avesta Basın Yayın.
- Evkuran, M. 2012. "Bir kimlik politikası olarak İslamofobi". O. Alacahan ve B. Duman Editörler. İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi. Ankara: Kemal İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları. ss. 203-217.
- Freud, S. 1975. Kitle Psikolojisi. Çev. K. Şipal, İstanbul: Bozok Matbaası.
- "George Kennan and Containment" yty erişim: <https://history.state.gov/departmenthistory/short-history/kennan>
- "George Kennan's 'Long Telegram'," February 22, 1946, History and Public Policy Program Digital Archive, National Archives and Records Administration, Department of State Records Erişim: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178.pdf> adresinden alındı.
- Guibernau, M. 2010. Küreselleşme, Modernite Ve Ulusal Kimlik. D. I. Gündüz içinde, Ulusal Kimlik ve Etnik Açılım. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Gürkaynak, E. Ç. 2009. "Çatışma Ortamlarında Üçüncü Tarafların Uzlaştırma Amaçlı Müdahaleleri: Paralel Diplomasiye Eleştirel Bir Bakış." . Ed. N. Beriker Çatışmadan Uzlaşmaya Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 275.ss. 131-157.
- Hawes, J 2019. The Shortest History of Germany: From Julius Caesar to Angela Merkel—A Retelling for Our Times. New York: The Experiment Publishing.
- Hortaçsu, N. 2014. Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler 2. Baskı b.. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Huntington, S. P. 1993. "The Clash of Civilizations?" Foreign Affairs, 723, 22. doi:10.2307/20045621
- Kaya, E. E. & Özel Özcan, M. S. 2021. "International Migration and The Rise of Islamophobia as A "New Racism" Type" . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 10 4 , 3091-3109 . DOI: 10.15869/itobiad.896444

- Kösoğlu, N. 1995, Mart. "Kültür/Kimlik Üzerine". Türkiye Günlüğü, 33.
- Kurubaş, E. 2008. "Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet Ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki" Doğu Batı, Sayı:44
- Le Bon, Gustave 1997. Kitleler Psikolojisi, Düz. Yunus Ender, İstanbul: Hayat Yayıncılık,.
- Lee. Stephen J. 2004. Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980. Ankara: Dost Kitabevi
- Luraghi. R. 2015 Sömürgecilik Tarihi. Çev. Aydın Emeç. İstanbul: E Yayınları.
- Moses, R. 2009. "Düşman Algısı: Psikolojik Bir Analiz". Tarih Okulu Dergisi, 2010 VII <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usakjhs/issue/13544/164016>
- Özel Özcan. M. S. 2019. "Westphalian Devletler Sistemi ve Modernleşmenin Geleneksel Dünyanın Büyük Güçleri Olan İmparatorluklara Etkisi" . Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 5 1, 49-62 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/49941/577976>
- 2021. İmparatorluklar. Ankara: Orion Yayınevi.
- RobertsJ. M. 2015. Avrupa Tarih. Çev. Fethi Aytuna. İstanbul: İnkilap Yayınevi
- Sancar. M. 2016. Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. 1991. Milli Kimlik. B. S. Şener, Çev. İstanbul: İletişim Yayınları.
- 2002. Ulusların Etnik Kökeni, Çev: Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Ankara: Dost Yayınevi.
- 2012. "Milletin Savunusu". Ed. Mümtaz'er Türköne, Milletler ve Milliyetçilik, İstanbul: Etkileşim Yayınları,
- Şenel. A. 1995. Siyasal Düşünceler Tarihi. İstanbul: Bilim Ve Sanat Yayınları.
- Topçuoğlu, A. 1995. Millet Devlet ve Etnisite Olgusu. Türkiye Günlüğü,33.
- Thucydides. 1950. The History of the Peloponnesian War. Çev. Richard Crawley. London: E. P. Dutton & Co., Inc.
- Türkdoğan, O. 1997. Etnik Sosyoloji. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Usta, A. 2009. "Etnik Şiddet Olgusu Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir Değerlendirme". 112.
- Volkan Vamık D. Ve Itzkowitz. N. 2002. Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular. Çev. Banu Büyükkal. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Volkan, V. 2012-2013. Geniş Grup Kimliği ve Barış Sağlama Üzerine Bazı Düşünceler. 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler, 12, 9-36.
- Yanık, C. 2013. Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi. Journal of Philosophy20, 225-237.
- Wallerstein I. 2015.Modern Dünya Sistemi Cilt III: Kapitalist Dünya Ekonomisinin Büyük Yayılımının ikinci Evresi: 1730-1840.Çev Latif Boyacı. İstanbul: Yayın Yayınları.
- Wendt, A. 1992. Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. International Organization, 462, 391–425. <http://www.jstor.org/stable/2706858>
1995. Constructing International Politics. International Security, 201, 71–81. <https://doi.org/10.2307/2539217>

Zara. A. 2018. Kolektif Travma döngüsü: Kolektif travmalarda uzlaşma, başışlama ve onarıcı adaletin iyileştirici rolü. Klinik Psikiyatri. 21, 301-311.